

Za druhé světové války přišlo o život – především v Sovětském svazu, Číně, Německu a Polsku – více než 60 milionů lidí.¹³ Od Kolína nad Rýnem po Coventry a od Nan-ťingu po Nagasaki byly desítky velkých měst zpustošeny dělostřelbou, leteckým bombardováním, požáry a občanskými konflikty. Hladové, vyčerpané a hospodářsky rozvrácené země stály po válce bezmocně před náročnými úkoly rekonstrukce státu. Vinou Adolfa Hitlera Německo zcela ztratilo mezinárodní prestiž a takřka i legitimitu. Francouzská třetí republika padla pod tlakem nacistického útoku v roce 1940 na kolena a v roce 1944 se teprve začínala zotavovat z morálního nihilismu. Velká Británie si jako jediná evropská velmoc uchovala předválečné politické instituce, avšak hospodářsky v podstatě zkrachovala a brzy po válce se musela vyrovnat se ztrátou svého impéria a soustavným ekonomickým strádáním.

Na všech šesti vůdčích osobnostech, jejichž portrét tato kniha podává, zanechaly tyto zvraty nesmazatelnou stopu. Politická dráha Konrada Adenauera (nar. 1876) ve funkci primátora Kolína nad Rýnem v letech 1917–1933 zahrnovala meziválečný konflikt s Francií kvůli Porýní a Hitlerův nástup k moci; za druhé světové války byl Adenauer dvakrát vězněn nacisty. Počínaje rokem 1949 se snažil Německo vyvést z historického dna: země se po desítkách let vzdala úsilí o dominanci v Evropě, nalezla pevné ukotvení v Severoatlantické alianci a prošla rekonstrukcí na morálním základě, v němž se odrážely Adenauerovy osobní křesťanské hodnoty a demokratické přesvědčení.

Charles de Gaulle (nar. 1890) strávil za první světové války dva a půl roku v německém zajetí a ve druhé světové válce nejprve velel tankovému pluku. Po zhroucení francouzského státu pak dvakrát zreformoval politickou strukturu země: v roce 1944 s cílem obnovit samu podstatu francouzské státnosti, v roce 1958 s cílem obrodit její

duši a zabránit občanské válce. Řídil Francii v období historického přechodu od poraženého a roztržitého impéria, jež přepíná své síly, ke stabilnímu a prosperujícímu národnímu státu se solidní ústavou. Na tomto základě Francii navrátil její významnou a trvale udržitelnou roli v mezinárodních vztazích.

Richard Nixon (nar. 1913) si z toho, co zažil za druhé světové války, vzal poučení, že jeho země musí hrát v rodícím se světovém uspořádání čelnou úlohu. Přestože byl jako jediný americký prezident v dějinách donucen abdikovat, dosáhl v letech 1969–1974 změny v napjatých studenovělečných vztazích mezi supervelmocemi a vyvedl USA z konfliktu ve Vietnamu. Současně dal americké zahraniční politice konstruktivní základ, když inicioval jednání s Čínou, zahájil mírový proces vedoucí k proměně Blízkého východu a zdůrazňoval koncepci světového řádu založeného na rovnováze.

Dvě z vůdčích osobností, kterými se v knize budeme zabývat, prožily druhou světovou válku coby poddaní koloniální říše. Egyptský důstojník Sádát (nar. 1918) strávil dva roky ve vězení za to, že se roku 1942 pokusil ve spolupráci s německým polním maršálem Erwinem Rommelem vyhnat Brity z Egypta, a poté další tři roky (z valné části na samotce) po atentátu na bývalého ministra financí a stoupence britské politiky Amina Osmana. Sádát, dlouhodobě oddaný revolučním a panarabským myšlenkám, byl roku 1970 po náhlé smrti Gamála Abd an-Násira vynesena do čela země šokované a demoralizované porážkou v šestidenní válce s Izraelem v roce 1967. Chytrou kombinací vojenské strategie a diplomacie se pak pro Egypt pokusil získat zpět ztracená území a sebedůvěru, současně ale díky svému nadhledu dosáhl míru s Izraelem.

Li Kuang-jao (nar. 1923) za japonské okupace v roce 1942 jen těsně unikl popravě. Později formoval vývoj zchudlého a multietnického přístavního města na okraji Tichomoří, obklopeného nepřátelskými sousedy. Singapur se díky němu etabloval jako zajištěný, blahobytný a dobře řízený městský stát, jehož sdílená národní identita představuje uprostřed kulturní rozmanitosti sjednocující princip.

Margaret Thatcherová (nar. 1925) se během bitvy o Británii skládala spolu s rodiči k rozhlasovému přijímači a poslouchala projevy

ministerského předsedy Winstona Churchilla. Roku 1979 stanula v čele bývalé imperiální mocnosti, prostoupené rezignovanou únavou ze ztráty globálního dosahu a poklesu mezinárodní prestiže. Svou zemi obrodila ekonomickými reformami a zahraniční politikou, v níž se odvaha pojila s uvážlivostí.

Všech šest zmíněných osobností si z druhé třicetileté války vyvodilo vlastní závěry ohledně toho, proč svět sešel na scesti, a současně všichni ostře vnímali nepostradatelnou roli odvážného a ambiciózního politického vedení. Historik Andrew Roberts nám připomíná, že v běžné představě bývá „vedení“ spojováno s pozitivními cíli, avšak „ve skutečnosti je vůdčí schopnost morálně zcela neutrální a může lidstvo vést stejně tak do propasti, jako i na prosluněné výšiny“. Jde o „děsivě mocnou próteovskou sílu“, kterou se musíme snažit nasměrovat k morálním cílům.

Vůdcovské vzory: státník a prorok

Většinu vůdčích rolí neobsazují vizionáři, nýbrž správci. V každé společnosti a na všech úrovních zodpovědnosti je potřeba mít jedince schopné vést svěřené instituce v každodenním provozu. Udržování statu quo se však v kritických obdobích – ve válce, v období rychlého technologického vývoje, během hospodářského otřesu nebo ideologického rozvratu – může stát vrcholně riskantním postupem. Ve společnostech, kterým přeje štěstí, podobná období povolají k nástupu transformativní vůdčí osobnosti. Jejich přednosti můžeme shrnout do dvou ideálních typů, jimiž je státník a prorok.

Prozíraví státníci si uvědomují, že stojí před dvěma zásadními úkoly. Prvním je ochránit svou společnost tím, že se nenechají přemoci okolnostmi, nýbrž je dokážou řídit. Takovíto vůdci vítají změnu a pokrok, ale současně dbají na to, aby si společnost při všech změnách, ke kterým ji podněcují, udržela základní povědomí o sobě

samé. Druhým úkolem je vyvažovat svou vizi ostražitostí, uchovat si povědomí o vymezených hranicích. Vůdci tohoto typu přijímají zodpovědnost za dobré i špatné výsledky. Uvědomují si, kolik nadějí bylo zklamáno a kolik dobrých úmyslů se nepodařilo uskutečnit, vědí, jak úporně v lidském jednání přetrvává sobectví, lačnost po moci a násilí. Vůdcové státnického typu si zpravidla budují pojistky pro případ, že by i skvěle připravené plány přišly vniveč, a vědí, že i ty nejušlechtilější formulace v sobě mohou skrývat podvodné pohnutky. Jsou obvykle podezíraví ke všem, kdo ztotožňují politiku státu s osobami; dějiny nás totiž učí, že struktury, které stojí na jednotlivcích, jsou vratké. Jsou ctižádostiví, ne však revoluční, a svou loď řídí ve shodě s plynutím historie: vedou společnost kupředu, ale přitom své politické instituce a základní hodnoty chápou jako dědictví, jež je nutné – s úpravami, jež oživují jeho podstatu – předat budoucím pokolením. Moudří státníci si uvědomují, kdy je v nové situaci nutné se nad stávající instituce a hodnoty povznést, ale přitom chápou, že pokud má společnost vzkvétat, musí zajistit, aby změna nepřesáhla mez, za níž ji už společnost nesnese. Mezi státníky tohoto typu patří vůdčí osobnosti 17. století, které utvořily vestfálský systém,* nebo evropské vůdce 19. století, jako byli Palmerston, Gladstone, Disraeli či Bismarck. Státnickými vůdci byli ve 20. století Theodore i Franklin Delano Roosevelt, Mustafa Kemal Atatürk i Džaváharlál Néhrú.

Vůdce druhého typu, totiž vizionář či prorok, nepřistupuje ke stávajícím institucím z hlediska toho, co je možné, nýbrž jsou vedeni představou toho, co je nutné. Proročtí vůdcové se na důkaz správnosti svého počínání dovolávají svých transcendentních vizí. Dychtí po prázdném plátnu, na něž chtějí nanést nové barvy a tvary, a za svůj hlavní úkol považují zahlazení minulosti – všech jejích pastí i pokladů. Předností proroků je, že mění představu o tom, co je možné; jsou to ti „nesoudní“, z jejichž konání podle G. B. Shawa

* Vestfálský systém vznikl po třicetileté válce v 17. století a sdružil státy, jež přečkaly uvedený konflikt, na bázi národního zájmu a suverenity namísto náboženského či dynastického základu, vzešlého ze středověku.

vzešel „všechn pokrok“.** Proročtí vůdci věří v definitivní řešení, zatímco gradualismus odmítají coby zbytečný ústupek době a okolnostem; status quo nechtějí uchovat, nýbrž povznést se nad něj. K prorockým vůdcům patřili například Achnaton, Jana z Arku, Robespierre, Lenin a Gándhí.

Mohlo by se zdát, že mezi oběma typy vůdcovství vede ostrá hranice. Ve skutečnosti není neprostupná: vůdčí osobnosti mohou přecházet z jednoho typu do druhého nebo si půjčovat metody jednoho, ačkoli doma jsou ve druhém. Churchill během „let na okraji“ a de Gaulle coby předák Svobodných Francouzů stejně jako Sádát po roce 1973 patřili mezi proroky. V praxi platí, že všech šest vůdců, kterými se tato kniha zabývá, dosáhlo syntézy obou tendencí – avšak s převahou státnictví.

V antice byl za optimální splynutí obou tendencí považován athénský předák Themistoklés, který řecké městské státy zachránil před tím, aby je pohltila perská říše. Podle Thúkýdidova svědectví dokázal Themistoklés „současně nejlépe *soudit* v oněch náhlých krizích, jež neskytají čas na rozmyšlenou, a nejlépe *předvídat* i tu nejbližší budoucnost“.

Střet obou variant je často frustrující a nerozhodný. Každá má totiž jiné měřítko úspěchu: testem státníka je odolnost politických struktur pod tlakem, zatímco proroci své výkony poměřují absolutními kritérii. Zatímco státník posuzuje možné postupy s ohledem na jejich užitek, nikoli na „pravdivost“, proto takový přístup považuje za svatokrádežné vítězství přizemní účelnosti nad univerzálním principem. Pro státníka představuje vyjednávání stabilizační mechanismus, pro proroka je to nástroj, jak protivníky získat na svou stranu nebo je demoralizovat. A zatímco pro státníka stojí zachování mezinárodního pořádku výš než jakýkoli mezistátní spor, proroci se řídí svým cílem a jsou ochotni stávající pořádek rozvrátit.

** „Soudný člověk se přizpůsobí světu, nesoudný neustává v pokusech přizpůsobit svět sobě. Proto se veškerý pokrok odvíjí od člověka nesoudného.“ George Bernard Shaw, *Man and Superman*.

Oba typy vůdcovství dokázaly – zvláště v krizových obdobích – dosáhnout transformačních výsledků; u prorockého stylu, který je příznačný pro období vzedmutého nadšení, je ale pravidlem, že s sebou nese větší rozvrat a utrpení. A oba styly také mají svou fatální slabinu. Státníkův problém tkví v tom, že rovnováha je sice podmínkou stability a dlouhodobého pokroku, avšak sama o sobě nepodněcuje k pohybu. Prorokovo riziko pak spočívá ve skutečnosti, že nadšení z dalekosáhlé vize přemůže samu lidskost a z jedince vytvoří pouhý objekt.

Jedinec v dějinách

Ať už jsou jejich osobní rysy a pracovní postupy jakékoli, všichni vůdcové stojí před neúprosnou výzvou: musí zabránit tomu, aby požadavky přítomnosti přemohly budoucnost. Běžní vůdcové se snaží zvládat bezprostřední potřeby, velké vůdcovské osobnosti se pokusí pozvednout celou společnost ke své vizi. O problému, jak se s tímto úkolem vyrovnat, se diskutuje od chvíle, kdy se lidstvo začalo zamýšlet nad vztahem mezi vůlí a nevyhnutelností. V západním světě bylo počínaje 19. stoletím řešení této otázky stále častěji přisuzováno dějinám – jako by události lidstvo přemáhaly v nedozírném dění, jehož člověk není tvůrcem, nýbrž nástrojem. Ve 20. století zastával významný francouzský historik Fernand Braudel a mnozí další akademici tezi, že jedinci a jimi formované události představují jen „zvíření hladiny“ a „nakupení pěny“ na neskonale rozsáhlejších moři silných a neúprosných proudů. Mnozí vůdčí myslitelé – sociální historikové, političtí filozofové i teoretikové mezinárodních vztahů – obdařili zárodečné tendence silou osudu. Tvrdí se, že historické „pohyby“, „struktury“ a „mocenské distribuce“ neskýtají žádný prostor pro svobodnou vůli, a lidstvo se proto musí zříct zodpovědnosti. Uvedené pojmy jsou samozřejmě platnými nástroji historické analýzy

a každý, kdo je na vedoucí pozici, si musí být jejich významu vědom. Vždy se ale prosazují lidským přičiněním a jsou filtrovány lidským vnímáním. Paradoxní je, že nauky o nevyhnutelných zákonech dějin jsou zdaleka nejlepším nástrojem k utužení moci jednotlivce, který sleduje neblahé cíle.

Vyvstává tak otázka, zda jsou zmíněné síly všemocné, anebo podléhají společenskému a politickému jednání. Fyzika odhalila, že skutečnost se procesem pozorování mění. A podobně nás historie učí, že lidé své prostředí formují tím, jak si je vysvětlují a jak je chápou.

Mají jednotlivci historický význam? Caesarova či Mohamedova současníka, člověka Lutherovy či Gándhího doby, Churchillova či Rooseveltova vrstevníka by ani nenapadlo si takovou otázku klást. Na následujících stránkách se zabýváme vůdčími osobnostmi, jež v nekonečném sporu mezi záměry a nevyhnutelností chápali, že zdánlivá nevyhnutelnost přichází lidským přičiněním. Sehráli důležitou roli, protože se povznegli nad okolnosti, jež jim minulost odkázala, a posunuli společnost, v jejímž čele stáli, k hranicím možného.